

Milan Ivanac, mr.sc.

Breljanska spomenička baština - prilozi za katalog

Uvodni dio

Kulturnu i prirodnu baštinu propisi definiraju kulturnim dobrima, odnosno prirodnom baštinom, krajolikom te prirodnim vrijednostima. Metodološki se klasificira, registrira, obilježava, čuva i zaštićuje.

Breljanska općina – polazeći od svoje zakonske obveze – nedavno donesenim Prostornim planom uredila je ovu materiju za pripadajući prostor.

Shodno izloženom, ovaj rad skromni je prilog katalogizaciji ukupne spomeničke baštine, na kojoj će se – nadam se – intenzivno raditi. Jaki interes za spomeničko naslijeđe je evidentan, a to obvezuje.

Ovaj rad, najvećim dijelom, koncepcijski je uvjetovan metodologijom i terminologijom utvrđenom Prostornim planom općine Brela, kao obvezujućom normom. Sadržaji koje taj akt nije regulirao, a nesumnjivo je dio zavičajne baštine, uvrstio je autor, koristeći pri tome i prijedloge i razmišljanja svojih suradnika.

Osobnost, identitet i kontinuitet

Spomenička baština osobnost je breljanskog povijesnog identiteta i kontinuiteta, utkana u kulturna i prirodna dobra koja nadahnjuju, potiču i oplemenjuju.

Upornim radom Društva Brolanenses evidentira se zavičajna baština kao svojevrsni predložak za toliko očekivanu katalogizaciju. Uz muzejsku zbirku zavičajne baštine koja se nazire, Prezentacijski centar Parka prirode Biokovo i uređenje Zapadnog ulaza od Subotišća do Crkve sv. Nikole, može se kazati: Imalo je smisla toliko raditi u korist i na dobrobit Brela i svih onih koji nas posjećuju.

Milenijska Brela

Berulia je naziv za Brela na grčkom jeziku. Najstariji je to pisani povijesni i kulturni spomenik mjesta. Zabilježio ga je bizantinski car Konstantin Porfirogent oko 950. godine u svojoj knjizi „Upravljanje carstvom“ Tadašnja Brela, uz Makar, Zaostrog i Gradac spominju se kao četiri naseljene utvrde stare kneževine Paganije.

U latiniziranom nazivu Brolanenses iz 1315. godine, hrvatski knez Juraj Šubić spominje Brela po svojim stanovnicima.

Brela na hrvatskom jeziku zabilježena su – koliko se zna – prvi put 1694. godine u oporuci don Nikole Ursića.

Nedavno, na prijelazu stoljeća, Breljani su obilježili 1050-tu obljetnicu svoje pisane povijesti.

Spomenička baština

PRIRODNA BAŠTINA

Vrijednosni krajolik

Zaštićeni osobito vrijedni dijelovi krajolika:

- *Etno zona, ukupni prostor općine Brela,*
- *Agrarni krajolik, prostor jugozapadnih padina Biokova do uskog priobalnog dijela izgrađanog novim građevinama.*

Prirodne vrijednosti

Zaštićeni dijelovi prirode:

- *Park prirode Biokovo, unutar kojeg je prostor Brela Gornjih gotovo u cjelini, a u priobalju prostor iznad Jadranske magistrale,*
- *Značajni krajolik, plaža i park – šuma u Solinama,*

- *Spomenik prirode, višestoljetni hrast u Solinama,*

Vrijednosni dijelovi prirode predloženi za zaštitu:

- *Geomorfološki rezervati: Nevistina stina – Ovčje pole i Stine Dugog rata,*
- *Šumski rezervati: Borovac i Bukovac,*
- *Spomenici prirode: Kamen Brela, simbol i amblem, biserno znamenje osebujnog i raskošnog prirodnog naslijeđa,*
- *Pečina Pozjata,*
- *Jama Zmajevača,*
- *Špilja Medvidina i*
- *Šuplja stina*

Osobite prirodne vrijednosti:

Višnja maraska - sokoluša svojedobni simbol i sinonim mjesta, gospodarski dragulj prošlog stoljeća.

KULTURNA DOBRA

Arheološka baština

Kulturna dobra predložena za zaštitu:

- *Općina Brela, ukupna kopnena površina općine, uključujući podmorje i priobalje,*
- *Paleontološka zona Dubci,*
- *Paleontološka zona Drinova,*
- *Hidroarheološka i arheološka zona Jakiruša,*
- *Antički lokaliteti Filipovići u Solinama,*
- *Arheološka zona Stomarica,*
- *Gradina iznad naselja Škrabići,*
- *Prapovijesna gradina iznad Subotića,*
- *Gomile Remnice,*
- *Gomila Čelo Kopačine,*
- *Gomila Ursići u Zaveterju,*

- *Prapovijesni lokalitet oko crkve sv. Ilije,*
- *Srednjovjekovno groblje kraj kapelice sv. Kaje na Nevisti,*
- *Srednjovjekovno groblje oko crkve sv. Nikole,*
- *Srednjovjekovno naselje Zabrado,*
- *Bezimeno srednjovjekovno naselje pod kamenim liticama sjeverno o crkve sv. Nikole,*
- *Srednjovjekovno naselje Besidišće,*
- *Srednjovjekovno naselje Klešići,*
- *Nadgrobni humak Popova glava sa stećkom.*

Zaštićeno kulturno dobro:

Srednjovjekovne nekropole s južne strane groblja kraj crkve sv. Stjepana, koje će se kao arheološki park urediti i hortikulturno oblikovati.

Povijesno graditeljske cjeline

Seoska naselja

Zaštićena kulturna dobra:

- *Bekavci – Donji Kričak,*
- *Filipovići u Solinama*
- *Tomaši u Zaveterju*

Kulturna dobra predložena za zaštitu:

• <i>Ivanci – Kočine,</i>	• <i>Medići,</i>
• <i>Zelići Donji i Zelići Gornji,</i>	• <i>Prosik,</i>
• <i>Šošići – Banja,</i>	• <i>Gornja Mala, (Gržica, Tomaši,</i>
• <i>Krug,</i>	• <i>Ivanci, Šošići, Klarići i Zelići),</i>
• <i>Juričići,</i>	• <i>Zaveterje sa zaseocima: Ursići,</i>
• <i>Ribičići,</i>	• <i>Brkulji, Bartulovići i Drinova.</i>

Sekundarno-ruralna napuštena naselja oko pašnjaka i dolaca:

- *Drinova*
- *Zabrdo*
- *Šošića staje*
- *Đamića dolac*
- *Ribičića staje*
- *Picoakarine zidine*
- *Žavnjak*

Ostala napuštena naselja:

• <i>Prosik</i>	• <i>Podstranom</i>
• <i>Gornja Mala</i>	• <i>Mišić</i>
• <i>Krug</i>	• <i>Podspile</i>
• <i>Podskalice</i>	• <i>Podkraj</i>
• <i>Spile</i>	• <i>Orašine</i>

Povijesni sklopovi građevina

Civilne građevine

Civilne građevine predložene za zaštitu:

- *Francuska cesta,*
- *Hercegova kula Zabrdom,*
- *Turska kula u Bukovačkoj dragi,*
- *Kula Poletnica,*
- *Zgrada Oratorij Filipina u Solinama,*
- *Župska kuća kraj crkve sv. Stjepana,*
- *Hotel Berulia,*
- *Hotel Maestral i*
- *Šetnica uz more Baška Voda – Soline – Jakiruša*

Sakralne građevine

Zaštićena kulturna dobra:

- *Crkva Gospe od Karmena,*

- *Crkva Gospe od zdravlja (stara),*
- *Crkva sv. Ilije.*

Kulturna dobra predložena za zaštitu:

- *Crkva sv. Nikole,*
- *Crkva sv. Stjepana,*
- *Crkva sv. Jurja,*
- *Crkva Gospe od zdravlja (nova),*
- *Kapela sv. Kajo,*
- *Kapela sv. Roko u Donjem Selu,*
- *Kapela sv. Roka na Gornjem Kričku,*
- *Gospina kapela na Dubcima.*

Fortifikacijski objekt

- *Obrambeni zid od padina Dohnja do Dubaca i iznad Ćurila,*
- *Protuavionski bunker kraj Dubaca i na Bilom Lišaju,*
- *Laguimi na Ćurili i Donjem Guvnu,*
- *Ambulantni ulazno-izlazni tunel u Gornjem Guvnu,*
- *Atomsko sklonište u Žavnjaku,*
- *Hercegova kula Zabrdom,*
- *Turska kula u Bukovačkoj dragi,*
- *Turska špilja u Bukovačkoj dragi,*
- *Gradina iznad naselja Škrabići,*
- *Kula Poletnica,*
- *Kula kraj crkve sv. Ilije.*

Memorijalna baština

Spomen objekti

Kulturna dobra predložena za zaštitu:

- *Groblje kod crkve sv. Jurja,*
- *Groblje kod crkve sv. Stjepana*

Ostali objekti

- *Ostaci groblja na Ploči iznad Subotišća,*
- *Ostaci groblja Grebine kraj Klešića.*

Etnološka baština

Etnološko područje

Kulturno dobro predloženo za zaštitu:

Svi zaseoci općine Brela s pripadajućim kultiviranim agrarnim prostorom.

Kultivirani agrarni krajolik

Plodna polja, doci i vrtače vezani uz naselja, sa suhozidom koji oblikuje povijesno obradive cjeline, gdje se je odvijao povijesni proces bonifikacije krša.

POSEBNOST KULTURNIH DOBARA I KRAJOLIKA

Kulturna dobra

- *Tekstovi ispisani na kamenu,*
- *Pomorstvo, moreplovstvo i brodarstvo,*
- *Prezimana, osebujni jezični spomenici obiteljskog i osobnog identiteta,*
- *Toponimi, prepoznatljivi spomenici identiteta i vjerodostojni svjedoci minulih vremena.*

Posebni sadržaji krajolika

Vidikovci

- *Dovanj u susjedstvu*
- *Bukovac*
- *Dubci*
- *Jubočeva*
- *Nevistina stina*

- *Pozjata*
- *Gradina*
- *Zec*
- *Ćelo*
- *Alinica u susjedstvu*
- *Kula Poletnica*

Prijevoji

- *Dubci*
- *Nevistina stina*
- *Poletnica*
- *Jubočeva*
- *Privor u susjedstvu*
- *Grunčev klanac*

Vrela

Kopnena: Stomarica, Podcrkavlje, Prosik, Sridivice, Vodice, Prva voda, Druga voda, Bukva, Kjeva i Bare.

Podmorska: Gogoj u Vrulji u susjedstvu.

Bunari i kamenice

• <i>Prosik</i>	• <i>Vrtline</i>
• <i>Bukva</i>	• <i>Kale</i>
• <i>Brist</i>	• <i>Vodice</i>
• <i>Veter</i>	• <i>Grljak</i>
• <i>Lokvanj</i>	• <i>Drinova</i>
• <i>Zelentura</i>	• <i>Žavnjak</i>

Prirodne zanimljivosti

- *Kale, jezerce i pojilište na biokovskim visinama,*
- *Vruljanska bura,*
- *Špilje pozjata,*
- *Šuplja stina,*
- *Vilina špilja,*

- *Jama Zmajevača,*
- *Podzemna rijeka s Gogojem u susjedstvu,*
- *Špilja u podmorju kraj Dugog Rata,*
- *Tisno u Prosiku*
- *Konoba, kamena kopneno-morska vrata na Čerovici, u susjedstvu*

Jame

- *Speleološki splet jama Domino: Spisateljica, Golubnjača, Pastirska*
- *Špilja i Medvjeđa jama,*
- *Jama na Nevisti,*
- *Plošnica Zabrdom,*
- *Čolnjača na Dubcima, u susjedstvu,*
- *Drinovača na Drinovi,*
- *Jama iznad kapele sv. Kaje,*
- *Ledenica na Kupičinim docima,*
- *Čolnjača na Grklju.*

Špilje

- *Draglja na Dubcima,*
- *Osigova špilja na Drinovi,*
- *Turska špilja u Bukovačkoj dragi,*
- *Pozjata,*
- *Medvidina.*

Mitovi i legende

- *Kameni svatovi na Nevisti,*
- *Vilina špilja u Crvenim stinama,*
- *Viline krosne u Dajljima na Dubcima,*
- *Pelegrin, nestali grad u susjedstvu,*
- *Ukazanje na Dubcima,*
- *Dolazak Hrvata na more – lokaliteti Dubci i Nevista.*

Prirodna okolina u funkciji rekreacije

- *Rekreacione zone,*
- *Planinarske i rekreacione staze,*
- *Planinarstvo,*
- *Alpinizam,*
- *Speleologija,*
- *Penjanje kamenim liticama,*
- *Lov.*

Istaknuti i zaslužni mještani

Istaknuti neimari, erudite i tribuni, zaslužni za razvoj, progres i humanost.

Ne ponovilo se

Nebriga, devastacije i uništavanje spomeničkog naslijeđa stanuje i kod nas. Ima potrebe, i s razlogom, pojedinačno ćemo označiti neke od onih koje budu oči, kako se to kaže, sa žaljenjem, dakako.

Bjankovićev bor u Solinama, mitski spomenik prirode, stradao pri gradnji hotela Soline. Na istom mjestu zasađen je novi bor, uz kojeg je postavljena spomrn-ploča, zahvaljujući Matici Hrvatskoj - Ogranku Brela;

Česmina, crnika, crni hrast na magistrali iznad Solina, spomenik prirode, uklonjen radi sigurnosti prometa. Kao za inat – iz panja izrasta novo spomen stablo.

Stari vidikovac na Dubcima – ulazno izlaznim vratima primorja – zvanom Prokopu,, zasigurno graditeljski zametak spomeničke vrijednosti nadolazećoj epohi turizma. Devastiraše ga ovostoljetni cestari i kao ruglo ostaviše da svjedoči i o našim slabostima;

Kameni valjak s čeličnim užetom, rukohvatom za zaštitu putnika od jakih vjetrova u Prokopu na Dubcima, naprasno uništiše cestari u drugoj polovini prošlog stoljeća;

Stečak na Ploči iznad Subotića, razbijen pri gradnji ceste prema Zaveterju. Njegovi ostaci ugrađeni su u njezin potporni zid. Htjeli mi ili ne, danas je to sivi biljeg neispisane spomen-ploče našem nemaru.

Zaključni dio

Po svom kulturnom i prirodnom naslijeđu, kojeg nam ostaviše vrlo precizno, Brela su doista veliko malo mjesto.

Ima razloga da se ta ostavština istražuje, prikuplja, čuva i prezentira javnosti, radi nas samih i onih koji iza nas dolaze, kao i onih koji nas posjećuju ili ovuda prolaze.

Etnografsko i ukupno zavičajno blago mozaički je dragulj, koji se u suvremenom svijetu marketinški zagovara i preporučuje u funkciji kulturnog turizma. Ovaj rad skroman je prilog toj ideji i cilju. Sam po sebi sadržajni je predložak za izradu Kataloga zavičajne baštine.